

man bevæger sig i, og at man forholder sig til den viden, der findes på området. Ellers kan vi jo starte forfra hver gang.

*Lars Jensen,
Ph.d., adjunkt
Kultur- og Sprogødestudier
RUC*

Steen Bergendorff: Europas udvikling. Skiftende livsbetingelser og individualisme. Allerød: Litera 2002. 173 sider. ISBN 87-91242-06-1. Pris: 198 kr.

Forholdet mellem Europa eller den nordlige og rige verden og kolonierne eller ulandene har de seneste mere end 100 år givet anledning til en række modeller, som har påpeget det globale systems modsætninger. I slutningen af det 19. århundrede diskuterede socialisterne i 2. Internationale, om man skulle støtte den kapitalistiske udvikling i de feudale kolonier for hurtigere at bringe dem og – for nogle teoretikers vedkommende – dermed hele verden frem til socialismen. I 1960'erne udviklede den teori sig, at de nordlige og vestlige stater rigdom byggede på fattiggørelsen og underudviklingen af ulandene. Ifølge en gren af teorierne var der tale om et globalt kapitalistisk system, og derfor måtte proletariatet i ilandene og i ulandene være solidariske i den fælles globale klassekamp mod kapitalismen og imperialismen. I en anden gren af teorierne blev en del af de rigdomme, den vestlige kapitalisme hentede i ulandene, brugt til at købe de rige landes arbejderklasse, hvorfor hovedmodsatningen i verden gik mellem de udviklede og de underudviklede lande. Her var der ingen classesolidaritet. Steen Bergendorffs bog tilslutter sig det sidste synspunkt, dog med nogle moderniseringer. Det er nu ikke længere arbejderklassen, der bliver købt, men middelklassen, og årsagen til middelklassens styrke er ikke dens revolutionære potentiale, men at den via demokratiet har en magt over staten, som så til gengæld redistribuerer stadig større dele af den akkumulerede kapital. Prisen betales af de 80 % af verdens befolkning, der ikke nyder godt af dette system, men som tværtimod betaler gildet, et gilde som bliver stadig dyrere, da middelklassens forbrugsbehov hele tiden vokser kraftigt.

Det politiske demokrati er ifølge Bergendorff tæt forbundet til kapitalismen, idet lighedspolitikken i nord bygger på og forudsætter en voksende global ulighed. Demokratiseringsbestrebelsene fremstilles som et nyt korstog i såvel Østeuropa som i den tredje verden, hvor befolkningerne skal underkastes den nye religiøse treenighed: informationer, det frigjorte individ og demokratiet. Demokrati og menneskerettigheder betragter forfatteren som en del af forbrugersamfundets magtteknologi, en del af den måde, individet disciplineres til at ophøje valget til livets mening – i forbrugersamfundets tjeneste. Eksport af dette til ulandene er imperialismen. Og oven i dette smykker europæerne deres liv i velstand med nogle evolutionistiske fortællinger om verden, hvor de henviser til egen overlegenhed på en lang række vigtige områder, herunder og ikke mindst individualismen. Og denne individualisme er ved siden af verdenssystemet den anden vigtige faktor i Steen Bergendorffs bog. For at vise sine pointer vil forfatteren følge individualismens historie og betingelser i en verden, som analyseres som et sammenhængende, ubrydeligt og altomfattende system. Dette skulle så blandt andet gøre

op med den udbredte antagelse om en europæisk udviklingshistorie baseret på europæernes egne fortræffeligheder.

Individualisme forstås som løsrivelsen af individet fra de familiale relationer og erstatningen heraf med det sociale reproduktionssystemets relationer. Dette behandles først i middelalderen, hvor Steen Bergendorffs udsagn om, at individualisme inden for alle sammenhænge var fraværende synes at stå i skærende kontrast til den livlige debat om individet, som foregik gennem det meste af middelalderen. Her et citat fra værket *Om Landenes Love* af Bardesanes, som levede mellem 154 og 222:

Med den frie vilje styrer mennesket sig selv, ligesom englens også gør det, og ligesom englens kan falde, så kan menneskene det også. Ledetråden for mennesket er at gøre, hvad man gerne vil have, at andre gør ved én, mens man skal undlade at gøre, hvad man ikke ønsker, andre skal gøre mod én. Men det betyder ikke, at alle mennesker gør det samme, for var det tilfældet, var mennesket jo styret af sin natur og derfor uden fri vilje.

Dette refererer naturligvis til det grundlæggende kristne problem, at uden fri vilje, ingen individuel skyld i synd, og det er medtaget her for at vise, at selv om afsættet i Bergendorffs middelalderopfattelse passer logisk med hans kapitalisme- og individualismehistorie, så kunne han godt have skænket kilderne en anelse opmærksomhed.

I Bergendorffs udlægning sker der en evolution op gennem feudalismen. Først var der en slags hierarkiseret subsistensøkonomi, som gav kollektivitet. Så kom der simpel udveksling, som medførte abstrakte personer, mens abstrakte relationer baseret på pengeformidlet udveksling medførte individualitet. Det var således kommercialiseringen, som først udviklede sig som langdistancehandel med byerne som knudepunkter, der udviklede individualiteten. Og brændstoffet til denne udvikling og Europas vej til magten i verden var de rigdomme, man fandt i Amerika. Herfra kom så meget guld og sølv, at Europas pengemængde blev mangedoblet.

Bergendorff fremstiller nu historien i et spil mellem logikker, historiske forhold og konkrete og meget detaljerede oplysninger, men med den kerne, at udviklingen sker med nødvendighed, og det samme gør refleksionen hos klassikere som blandt andre E. Durkheim og F. Boas, der formulerede bud på denne udvikling. Ved det 20. århundredes begyndelse er individet ikke bare frisat – om end som Durkheim og Boas i robotform – det er også blevet objekt for samfundets abstrakte relationer. Og springer man næsten 100 år længere frem fremstilles individet med Niklas Luhmann som helt frisat og dermed socialt rodløs, og det er nu kun forbundet til det sociale felt via det økonomiske system og som knudepunkter for kommunikation.

Frisætningen af kroppen fra skabelsens guddommelighed, altså verdsliggørelsen af mennesket, fremstilles som en vigtig del af historien, som ender i foreningen af individet og den individuelle krop. Også denne udvikling læses ind i den vesterlandske videnshistories vigtigste forfattere, som derved fremstilles som robotagtige reflekser af tidens strukturer. Descartes', Newtons, Lockes og Hobbes' værker fremstilles som i sin tid Lévi-Strauss sagde det om sine værker – de har skrevet sig selv. Resultatet af udviklingen blev, at personer eller individerne forholdt sig til hinanden i varecirkulationens strukturer. Essensen af udviklingen er således blevet, at individerne skal gøre sig gældende på markedet ligesom varerne. Derfor ligestilles de nu i modsætning til feudaltidens fødselsbetingede status, og heri ligger demokratiets kerne. På markedet er de tilegnede egenskaber det centrale – det er den brugsværdi, individerne skal ud og

sælge på markedet. Demokratiet bliver således ifølge Bergendorff det kapitalistiske vareudvekslingssystemets politiske overbygning, og forudsætningen for denne udvikling var og er udbygningen af Den Ny Verden i den europæiske civilisations reproduktion. Ja demokratiet baserer sig ifølge Steen Bergendorff på en større undertvingelse af andre folkeslag end nogen tidligere civilisation har formået!

Disse temaer forfølges i en række kulturhistoriske afsnit, hvor alt er så bundet af global kapitalismelogik, at man kommer på den tanke, at konsekvensen af en sådan stålsat systemtænkning vel må være, at også denne bog har skrevet sig selv gennem en tilfældig forfatter, hvorved den er en af det globale ulighedssystemets ideologiske produkter. Men dette er en af de konsekvenser, forfatteren ikke tager.

Bogen indeholder en række udmærkede beskrivelser af træk i den europæiske kulturhistorie og er værd at læse på grund af disse fremstillinger. Et eksempel er en gennemgang af debatten om følelserne, som ender med, at det følelsesmæssige selv er en social konstruktion. Det er således en form for falsk bevidsthed, at vi oplever og tolker følelser som autentiske, og årsagen til denne opfattelse er, at individet er isoleret i den sociale reproduktion og derfor henvist til konstant at relatere sig og måle sig i de situationer, det indgår i. Det hele baserer sig på „den fleksible kapitalisme“, en kapitalisme der igen er baseret på virksomheder som et globalt netværk af relativt autonome enheder med kombinationer af individuelle færdigheder som altid er udskiftelige.

Og tilsvarende er der et interessant afsnit om følelsen af frihed. Ræsonnementet er her, at individet er fremmedgjort fra verden ligesom tegnet er det fra det betegnede. Individet efterspørger stadig nye tegn, hvad der medfører øget forbrug og dermed ressourceoverførsel og dermed igen maksimal underkastelse af arbejdets tvang. Den frihed, individet oplever, er således baseret på næsten maksimal underkastelse af reproduktionssystemets kode. Steen Bergendorff mener, at individerne nu optræder som kodens robotter, og de udveksler kun med hinanden via produktionsapparatet, hvor forskel må etableres ved forskel i varevalg eller forbrug. Men friheden er kun til at vælge mellem forskellige mærker af det samme. Altså – man er tvunget til at forbruge, men oplever det som frihed. Det frigjorte individ skal have indtægt for at kunne forbruge og dermed overleve, hvad der har medført stigende social tvang og individuel underkastelse under produktionsapparatet. „Der er ingen tvivl om, at individet selv oplever sin opførsel som baseret på frihed og personlig valg, men da alle individer gentager den samme type valg, kan man sige, at de alle er underlagt samme kode, og derfor ikke handler i frihed.“ Og det er her, koden knækker.

Det er hårdt nok, at Steen Bergendorffs simple afspejlingspostulater fører til, at demokrati og sundhed er rent ideologiske fænomener. Man skal da vist være modernistisk fundamentalist for ikke lige at stoppe op og tænke, at demokrati og sundhed på trods af at være udviklet i en periode med og ofte i klar konflikt med kapitalistisk økonomi og global udbygning, dog er fænomener som man kan sætte pris på. Men når denne systemiske tænkning fører til, at det, at vi føler os frie, er en falsk følelse, så står jeg af. En følelse kan da ikke være falsk for den, der ærligt føler den. Hvis man føler sig fri, er man vel fri, selv om man kan stille et scenarium op, hvorudfra man ikke ville være fri. Eller kan man påstå, at det er bedre at føle sig fri, uden at være det, end at være fri uden at føle sig fri. Og her er vi ved det centrale problem ved bogen. Da forfatteren udleder stort set alt fra kærlighed over demokrati og menneskerettigheder til sundhed og følelse af frihed af det grusomme kapitalistiske verdenssystem, bliver disse fænomener også

fremstillet negativt. Og dertil kommer, at det alternativ, der stilles op, er usselt. Det udledes ikke af nogen logik, men lyder, som det fremgår på side 155: „Nul vækst er god vækst. Small is beautiful.“ Og dette udbygges med en bemærkning om, at roden til alt det onde ligger i relationen mellem samfundene, ikke i de enkelte samfund. Det er Vestens store forbrug, der er skurken, og alternativet er fordeling, omsorg og medmenneskelighed: „Faktisk er det netop disse egenskaber, der findes i mange af de lande der med sædvanlig misforståelse kaldes udviklingslande“, får vi at vide sidde 164 – og forundres over, hvordan dette udsagn kan forenes med de bestialske regimer og usikre og usle leveforhold, man har oplevet og stadig oplever i mange ulande.

Jeg er langt hen enig med Steen Bergendorff i, at den globale kapitalisme er en katastrofe for den tredje verdens fattige befolkninger, og at Vestens rigdom og Sydens fattigdom hænger sammen. Jeg hilser det velkommen, at der stadig er nogen, der kritisk forsøger at fremstille de strukturer, der gør en mere retfærdig verden umulig. Men jeg står helt af, når fremskridt som demokrati, menneskerettigheder og i det hele taget en menneskeværdig tilværelse forkastes, og når man med henvisning til race, intelligens, varme eller kulde, hudfarve – eller som her – ressourcer fradømmer verdens store fattige befolkninger retten til og muligheden for at få et menneskeværdigt liv eller forsøger at romanisere det liv, den tredje verdens fattige masser lever.

I stedet ville det have været mere i overensstemmelse med hele bogens systemlogik at filosofere over, at der måske skulle et andet globalt system til, hvis verdens fattige også skulle have et menneskeværdigt liv og den middelklasselevestandard, vi andre nyder godt af. Men selvfølgelig – hvis man anser demokrati, sundhed, frihed, god økonomi og menneskerettigheder som ulidelig kapitalistisk undertrykkelse og mennesker som handlingsmæssige, følelsesmæssige og intellektuelle systemrobotter, så er det nok bedre at sende disse mennesker tilbage til middelalderens mørke, hvor alt var småt og folk havde ægte familiære fællesskaber og subsistensøkonomi. Den vesterlandske romantiske drøm om at vende tilbage til barndommen eller paradiset, eller hvor denne ædle vilde tilstand ellers er placeret, har efterhånden mindst 2500 år på bagen, så man skal jo noget længere tilbage, end Steen Bergendorff forestiller sig, for at finde den. Men hvis man kunne komme tilbage dertil, så ville man sikkert til glæde for læseren få tid til at foretage en enkelt korrekturlæsning eller stavekontrol på en bog, før den sendes gennem trykken.

Ole Høiris
Centerleder
Center for Kulturforskning
Århus

E.M. Chilver & Ute Röschanenthaler (eds.): *Cameroon's Tycoon. Max Esser's Expedition and its Consequences*. New York/Oxford: Berghahn Books 2001. 204 sider. ISBN 1-57181-310-1. Pris: £17.

Som tredje bind i en samling tilegnet Cameroun-studier fokuserer denne bog på Max Essers liv og fortjenester, en tysk forretningsmand, som banede vejen for udviklingen af plantager i det sydvestlige Cameroun, og som selv blev rig gennem dette forehavende.